

SROVNÁNÍ ÚSPĚŠNOSTI PUBESCENTŮ VE ŠKOLE A VE VOLNÉM ČASE (teoreticko-metodologický úvod do řešené problematiky)

IVA ČEJKOVÁ

Abstrakt: Příspěvek představuje výzkumný projekt zaměřený na srovnání úspěšnosti pubescentů ve škole a ve volném čase. Zabývá se hlavně jeho metodologickou stránkou. Úspěšnost (neúspěšnost) je v období pubescence, které je zaměřeno na hledání vlastní identity, významným činitelem, který působí na sebehodnocení, sebereflexi a následně na utváření sebepojetí pubescenta.

Klíčová slova: úspěšnost ve škole, úspěšnost ve volném čase, období pubescence, metody zaměřené na zkoumání úspěšnosti

Abstract: The contribution introduces a research project focused on comparing of achievement of pubescent at school and in their leisure time. First of all it deals with its methodical side. In the period of pubescence (which is focused on searching of own identity) is achievement (underachievement) an important determinant which influences the self-esteem, self-reflection and following the forming of self-concept of pubescent.

Key words: achievement at school, achievement in leisure time, period of pubescence, methods focused on research of achievement

Teoretická východiska

Úspěšnost ve škole je řešena v mnoha publikacích, ale zároveň je to oblast velmi problematická, neboť úspěšnost ve škole je spojena s prospěchem žáků. Prospěch žáků, daný hlavně klasifikací žáka v jednotlivých předmětech, se vyznačuje některými známými negativními jevy, které se týkají zejména subjektivity a objektivit v hodnocení žáka učitelem.

Úspěšnost ve volnočasových aktivitách je naopak v literatuře řešena velmi okrajově. U nás je tomu tak hlavně proto, že oblast pedagogiky volného času se začala více rozvíjet až v posledních letech. Publikace, které jsou v tomto oboru vydávány, jsou zaměřeny zejména na řešení problémů týkajících se:

1. toho, kam by vůbec pedagogika volného času měla směřovat,
2. vzdělávání budoucích pedagogů volného času,
3. typů volnočasových institucí,
4. konkrétních metod práce s dětmi a mládeží.

Pro výzkum se nabízí možnost propojit z hlediska úspěšnosti oblast školní a volnočasovou, neboť v české literatuře toto téma není zpracováno.

Téma úspěšnosti ve škole a ve volném čase se spojuje hlavně v následující problematice. Ve škole je žák na základě svého prospěchu často zařazen na pozici úspěšného nebo neúspěšného. Nezávisle na tom, zda je toto zařazení oprávněné či nikoliv, žáci většinou nemají možnost tuto svou pozici změnit. Ve volnočasových aktivitách má zejména školsky neúspěšný žák možnost zařadit se do pozice opačné, neboť se dostává do jiné (nové) pozice než ve škole. Dítě si může vybrat volnočasovou aktivitu, pro kterou je nadané a má šanci být v ní úspěšné. Prožitek úspěchu ve volnočasové činnosti plní funkci kompenzační. Jedná se o velmi významnou funkci, neboť prožitek úspěchu je významný pro zdravý duševní vývoj člověka.

V období pubescence je úspěšnost zvláště významná, protože se jedná o období zaměřené na hledání vlastní identity dítěte. Úspěšnost (neúspěšnost) patří

mezi významné činitele, které působí na sebehodnocení, sebereflexi a následně na utváření sebepojetí pubescenta.

Výzkumný projekt je zaměřený především na hledání souvislostí, na zkoumání a objasnění vztahu mezi úspěšností pubescenta ve volném čase a ve škole.

Cíle výzkumu

Cílem výzkumného projektu je:

- v úvodu teoreticky objasnit problematiku úspěšnosti ve škole a ve volném čase u pubescentů,
- zmapovat empirické studie provedené v této oblasti,
- realizovat výzkumný projekt, který je zaměřený na srovnání úspěšnosti pubescentů ve škole a ve volném čase, v těchto fázích:
 - 1) formulace výzkumných cílů, výzkumného problému a hypotéz výzkumu,
 - 2) výběr výzkumných metod a technik,
 - 3) konstrukce nových výzkumných technik,
 - 4) výběr výzkumného vzorku,
 - 5) realizace předvýzkumu, ověření nových technik, vyhodnocení výsledků předvýzkumu, provedení případných korekcí u jednotlivých výzkumných technik,
 - 6) realizace vlastního výzkumu,
 - 7) vyhodnocení, potvrzení či odmítnutí hypotéz, interpretace a shrnutí výsledků výzkumu,
 - 8) formulace závěrů výzkumu,
 - 9) formulace možností praktického využití výzkumu,
 - 10) prezentace poznatků výzkumu širší veřejnosti.

Výzkumný problém

Na základě teoretických znalostí problematiky a metodologických možností byl formulován výzkumný problém a následně i výzkumné hypotézy. Výzkumné hypotézy jsou vztaženy hlavně k problematice kompenzační funkce volnočasových aktivit.

Výzkumný problém:

Jaký je vztah mezi úspěšností pubescentů ve volnočasových aktivitách a ve škole?

Výzkumné hypotézy

Základní výzkumné hypotézy byly formulovány takto:

H1: Úspěšnost pubescentů ve škole má vliv i na úspěšnost ve volnočasových aktivitách.

H2: Žáci ve škole úspěšní prožívají častěji úspěch ve volnočasových aktivitách než žáci ve škole neúspěšní.

H3: Žáci ve škole úspěšní věnují více času volnočasovým aktivitám než žáci ve škole neúspěšní.

H4: Pro žáky ve škole neúspěšné je častěji motivem pro výběr volnočasové aktivity možnost úspěchu než pro žáky ve škole úspěšné.

Metodologie výzkumu

Ve výzkumu budou použity převážně metody kvantitativního výzkumu doplněné o metody kvalitativní.

Metody a techniky zkoumání úspěšnosti ve škole

Pro výzkum budou využity následující výzkumné metody a techniky. Pro zjištění školní úspěšnosti použijeme analýzu školního prospěchu žáka. Pro zjištění úspěšnosti dítěte ve volnočasových aktivitách provedeme analýzu různých způsobů vyjadřování hodnocení neboli forem hodnocení a projevů úspěšnosti. Záleží na konkrétním způsobu, který bude v určitých volnočasových aktivitách používán. Doplnující technikou může být rozhovor s učitelem a s vedoucím volnočasové aktivity.

Dále bude použit dotazník pro žáky, který bude mapovat vztah dítěte k volnočasovým aktivitám. Zároveň bude pro žáky sestavena posuzovací stupnice, která bude zjišťovat, jak dítě vnímá svoji úspěšnost ve volnočasových aktivitách a ve škole. Nově sestrojené techniky výzkumu budou nejprve ověřeny v předvýzkumu. Na základě výsledků získaných v předvýzkumu může dojít ke zpřesnění výzkumných technik.

Protože se jedná o málo zmapovanou oblast bude kvantitativní výzkum doplněn několika případovými studii na bázi kvalitativního výzkumu. Cílem zpracování těchto případových studií je ilustrace, případně objasnění a doplnění výsledků kvantitativního výzkumu.

Zpracování případových studií několika žáků umožní, aby na jejich základě byla provedena podrobná analýza souvislostí mezi úspěšností ve volném čase a ve škole. Pro zpracování případových studií použijeme následující výzkumné techniky: rozhovor se žákem, učitelem, vedoucím volnočasové aktivity, případně i s rodiči žáka, pozorování žáka ve škole a v rámci volnočasových aktivit, analýza osobní dokumentace žáka.

K výzkumným technikám

Analýza školního prospěchu žáka bude zaměřena na rozdělení žáků podle prospěchu do tří skupin: „úspěšní žáci“, „středně úspěšní žáci“, „neúspěšní žáci“. V rámci hypotéz budou porovnávání „úspěšní žáci“ s „neúspěšnými žáky“. Skupina „středně úspěšných žáků“ bude sloužit jako skupina kontrolně-srovnávací.

Analýzu forem hodnocení ve volném čase provedeme na základě forem hodnocení, které jsou v jednotlivých volnočasových aktivitách používány. Používané formy hodnocení budou zjišťovány pomocí nově sestaveného dotazníku pro vedoucího volnočasové aktivity a pomocí pozorování pedagogického procesu, při kterém budou mapovány používané formy hodnocení. Tyto techniky budou nejprve vyzkoušeny v předvýzkumu. Doplnující technikou v předvýzkumu pak bude rozhovor s pedagogem, který by měl sloužit především k upřesnění metody dotazníku pro pedagoga a způsobu pozorování pedagogického procesu.

Dotazník pro žáky bude zaměřen na zjišťování toho, kolik a které volnočasové aktivity děti navštěvují, jaká je jejich motivace k těmto aktivitám apod. Posuzovací škála pro žáky bude zjišťovat, jak děti samy vnímají úspěšnost ve volnočasových aktivitách a ve škole. Protože se jedná o konstrukci zcela nových metod v oblasti dříve málo zmapované problematiky, bude zvolena víceúrovňová konstrukce

a ověřování těchto metod. Konstrukce dotazníku a škály pro žáky proběhne v těchto fázích:

- 1) sestavení dotazníku pro předvýzkum, který bude obsahovat především otevřené otázky; sestavení škály pro předvýzkum;
- 2) po provedení předvýzkumu a zpracování jeho výsledků budou na základě opovědí v otevřených otázkách zpracovány otázky uzavřené, případně polouzavřené; může dojít i k případné korekci škály;
- 3) ověření upraveného dotazníku a škály, zpracování výsledků, provedení případných korekcí;
- 4) použití dotazníku a škály ve vlastním výzkumu.

Rozhovor se žákem pro případovou studii bude založen na podobných otázkách jako budou použity v dotazníku a ve škále v kvantitativním výzkumu. Bude zde ponechán prostor pro podrobnější objasnění a zdůvodnění odpovědí.

Pozorování bude strukturované, nezúčastněné, zaměřené na pozorování jednotlivých žáků ve škole a ve volnočasových aktivitách. Cílem bude pozorovat zejména situace, ve kterých probíhá hodnocení příslušného žáka nebo celé třídy, skupiny (pokud se takové hodnocení vztahuje k žákovi samotnému).

Analýza osobní dokumentace žáka bude založena na prostudování základních informací o žákovi. Pokud škola nebo volnočasová instituce shromažďuje o žákovi více než základní informace, bude možné například zkoumat vývoj zájmů, účast na různých školních soutěžích apod. Dále může být ještě provedena analýza školních ukazatelů neboli rozbor výstupů školní práce. Mezi ně patří absence a prospěch. Lze provést analýzu vývoje těchto ukazatelů u jednotlivých žáků.

Rozhovor s učitelem by měl být zaměřený na doplnění údajů o žákovi, případně na pomoc při analýze školních ukazatelů zejména při interpretaci těchto údajů.

Rozhovor s pedagogem volnočasových aktivit bude zaměřen rovněž na doplnění údajů k osobní dokumentaci, k upřesnění některých údajů atd. Případný rozhovor s rodiči bude proveden se stejným účelem.

Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkum bude realizován v Českých Budějovicích. Základní soubor pro výzkum je tvořen skupinou pubescentů ve věku 11 - 15 let. Pro kvantitativní výzkum bude proveden stratifikovaný a následně náhodný výběr ze žáků 6. - 9. ročníků základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií. Na tomto principu bude vybrán i vzorek pro předvýzkum. Pro případové studie několika žáků bude proveden záměrný výběr.

Předpokládané výsledky výzkumu a přínos práce

Na závěr naznačíme možnosti využití výsledků výzkumu. Pokud se předpokládané hypotézy potvrdí, lze na jejich základě učinit závěry týkající se úspěšnosti pubescentů ve škole a ve volnočasových aktivitách. Je však možné, že výsledky výzkumu budou jiné, než předpokládáme. Například se potvrdí jen některé hypotézy nebo se nepotvrdí žádné hypotézy, objeví se nové vztahy a souvislosti. V tomto případě se mohou otevřít jiné, zatím nepředvídatelné možnosti využití tohoto výzkumu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. HELUS, Z. et al. *Psychologie školní úspěšnosti žáků*. Praha: SPN, 1979. ISBN neuvedeno.
2. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
3. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
4. NAHRSTEDT, W. *Leben in der freier Zeit. Grundlagen und Aufgaben der Freizeitpädagogik*. Darmstadt: Wiss. Buches, 1990. ISBN 3-534-11295-4.
5. OPASCHOWSKI, H. W. *Einführung in die Freizeitwissenschaft*. 3. aktualisierte Ausgabe. Opladen: Leske und Budrich, 1997. ISBN 3-8100-1968-2.
6. PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-295-5.
7. PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-569-8.
8. SLAVÍK, J. *Hodnocení v současné škole*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-262-9.
9. TAXOVÁ, J. *Pedagogicko-psychologické zvláštnosti dospívání*. Praha: SPN, 1987. ISBN neuvedeno.
10. VÁGNEROVÁ, M. *Komplexní problematika školního neprospěchu*. Liberec: TU, 1996. ISBN 80-7083-174-X.
11. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

Mgr. Iva Čejková, Katedra pedagogiky TF JU v Českých Budějovicích, Kněžská 8, 370 01 České Budějovice, e-mail: cejkovai@tf.jcu.cz